

Maciej Wojtacki

Statut Stowarzyszenia pod nazwą „Polskie Stronnictwo Polityki Realnej”

Statut „Polskiego Stronnictwa Polityki Realnej” (PSPR) znajduje się w „zbiorze warsawianów”, określanym mianem zbioru Korytyńskich, przechowywany zaś jest w Archiwum Państwowego Miasta Stołecznego Warszawy. Powstanie zbioru datuje się na początek XX wieku, a jego założenie przypisuje się Brunonowi – Wincentemu Korytyńskiemu, synowi uznanego dziennikarza i literata warszawskiego Wincentego Korytyńskiego. W jego gromadzeniu brali udział również dwaj jego bracia Ludwik Stanisław i Władysław Rajnold Korytyńscy. W ramach zbioru znajdują się wycinki prasowe, ulotki, ogłoszenia, ilustracje, listy, autografy, rękopisy, liczne artykuły i bruliony, korespondencje redakcyjne, broszury, książki, mapy i inne dokumenty życia społecznego¹.

Rękopis Statutu znajduje się w ramach IX części zbioru Korytyńskich, poświęconej prasie warszawskiej w XIX i XX wieku². Na dokumencie brak jest jakiegokolwiek adnotacji, która mogłaby wskazywać na sposób jego pozyskania. Prawdopodobnie jest to jeden z odpisów dokumentu przygotowanych w języku polskim dla członków stowarzyszenia, wiosną 1906 roku. Wskazuje na to adnotacja na pierwszej stronie dokumentu, nad tytułem, która brzmi: „Statut niniejszy został wciągnięty do rejestru stowarzyszeń i związków gub. warszawskiej na zasadzie decyzji Gubernialnego Urzędu do Spraw Stowarzyszeń i Związków” (GUdSSiZ) do której została dopisana ołówkiem informacja o numerze

¹ Archiwum M. St. Warszawy (dalej AMStW), Zbiór Korytyńskich 1767–1946, s.1–4.

² AMStW, Zbiór Korytyńskich, sygn. Kor. IX. 44, k. 25 – 29.

i dacie przyjęcia statutu PSPR w rejestr gubernialny w dniu 26 stycznia 1907 roku³.

Genezy powstania statutu należy doszukiwać się jesienią 1905 roku, w wydanym przez cara Mikołaj II manifestie październikowym z 17 X 1905 roku. Zapowiadano w nim „obdarowanie ludności nienaruszalnymi podstawami wolności obywatelskiej, opartej na nietykalności osobistej, wolności sumienia, słowa, zebrań i stowarzyszeń”⁴. Ogłoszenie manifestu październikowego poprzedzone zostało wydaniem przez cara Najwyższego Ukazu z dnia 6 sierpnia 1905, w którym zapowiedziano wybory do Sejmu Państwowego. Przepisy wykonawcze umożliwiające zrzeszanie się w ramach związków zostały ogłoszone dopiero 4 marca 1906 roku. Na ich podstawie zostały powołane gubernialne urzędy do spraw stowarzyszeń i związków⁵.

Zapowiedzi reform ustrojowych w imperium oraz osłabienie działań cenzury i carskiej „ochrony” przyczyniło się do rozwoju stronnictw i stowarzyszeń o charakterze politycznym na ziemiach byłego Królestwa Polskiego. Inicjatywę stworzenia własnej organizacji podjęli również zwolennicy „ugody” skupieni dotychczas wokół Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego oraz warszawskiego „Słowa” i petersburskiego „Kraju”⁶.

Stronnictwo Polityki Realnej (SPR), bowiem pod taką nazwą funkcjonuje ono w polskiej historiografii, powstało w październiku 1905 roku. W dniach 18 – 19 października w mieszkaniu Stanisława hrabiego Łubieńskiego w Warszawie przy ul. Mazowieckiej 21, odbyło się zebranie organizacyjne stronnictwa. Zaproszenia podpisane przez Jana Po-

³ Ibidem, k. 20; Podobna adnotacja znajduje się na Statucie „Polskiego Stronnictwa Polityki Realnej”, [w:] AMStW, Gubernialny Urząd ds. Stowarzyszeń i Związków – guberni warszawskiej, Polska Partia Realnej Polityki, sygn. 20, k. 10.

⁴ Manifest z 17 (30) października 1905 r. w: M. Wojciechowski, J. Perc, Wybrane teksty źródłowe do historii narodów ZSRR (1801 – 1945), Toruń 1975, s. 129; L. Jaśkiewicz, P. Wieczorkiewicz, *Przemiany ustrojowe w cesarstwie rosyjskim w okresie rewolucji 1905 – 1907*, [w:] „Przegląd Humanistyczny” 1980, nr 6, s. 47–49; L. Jaśkiewicz, *Manifest carski z 17 października 1905 r., a sprawa jego realizacji*, „Przegląd Historyczny” 1971, s. 66.

⁵ *Przepisy o stowarzyszeniach i związkach*, „Słowo” z 8 III 1906, s. 2–3.

⁶ A. Szwarz, *Od Wielopolskiego do Stronnictwa Polityki Realnej*, Warszawa 1990, s. 363–364.

piela i Łubieńskiego⁷, przygotował redaktor naczelny warszawskiego „Słowa” – Mściśław Godlewski⁸. Przedstawione w nich zostały cele październikowego zebrania, w trakcie którego opracować miano zasady polskiej polityki realnej, z którymi SPR zamierzał wziąć udział w wyborach do Dumy Państwowej organizując w tym celu blok umiarkowanych żywiołów zachowawczych⁹.

Wniosek o zarejestrowanie nowo powstałego stronnictwa został złożony do warszawskiego GUdSSiZ – u w dniu 28 marca 1906 roku¹⁰.

W stosunku do zebrania założycielskiego a omawianego dokumentu, istnieją rozbieżności dotyczące nazwy stronnictwa. W czasie październikowych obrad przyjęto program polityczny stronnictwa pod tytułem „Zasady i zadania polskiego SPR”¹¹. W punkcie piątym statutu stwierdzono jednak, iż nowo powstałe stowarzyszenie będzie nosić nazwę PSPR. Jednocześnie na łamach warszawskiego „Słowa” – organu prasowego stronnictwa, funkcjonowała zamiennie nazwa SPR lub PSPR. Sytuacja taka trwała do początku roku 1907, tj. do zalegalizowania stronnictwa przez GUdSSiZ – 26 stycznia 1907¹². Podobny problem wynika

⁷ *Stronnictwa i programy polityczne w Królestwie Polskim 1864–1918*, Z. 2, cz. 1, 1900–1907, oprac. Ignacy Pawłowski, Warszawa 1964, s. 196–198; A. Szwarz, op. cit., s. 364–366; *Organizacja polityczna*, „Słowo” z 20 X 1905, s. 1; K. P., *Stronnictwo umiarkowane*, „Słowo” z 23 X 1905; L. Gr., *O program*, „Słowo” z 26 X 1905.

⁸ W. Giełżyński, *Prasa warszawska 1661–1914*, Warszawa 1962, s. 351.

⁹ Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Papiery Mściśława Godlewskiego, sygn. 12 449 II, t. III, k. 290–291.

¹⁰ AMSTW, Gubernialny Urzędu ds. Stowarzyszeń i Związków, sygn. 20, k. 1.

¹¹ Problemy te mogą wynikać z nieściśłości w stosowaniu nazwy stronnictwa przez jego członków. W materiałach poświęconych powstawaniu partii, słowo „polskie” pisane było z małej litery i miało za zadanie potwierdzać narodowy charakter całego przedsięwzięcia.

¹² AMSTW, Gubernialny Urzędu ds. Stowarzyszeń i Związków, sygn. 20, k. 17; sygn. 1225, k. 1. O zarejestrowaniu PSPR, 26 stycznia 1907 roku informują wyłącznie urzędowe dzienniki rosyjskie: *Warszawskoje Gubernskoje Wiadomości* z 30 I 1907, s. 3; *Senatckoe Objawienia* z 8 III 1907, s. 74. Prasa polska pomijała ten fakt milczeniem. Nawet „Słowo”, nie zamieszcza na ten temat żadnych wiadomości, co jest o tyle istotne, że informacje na temat działalności GUdSSiZ pojawiały się na jego łamach regularnie w *Kronice miejscowej*. W „Słowie” z 11 XI 1906, s. 4, zamieszczono informację o zarejestrowaniu przez GUdSSiZ, m. in. Klubu Narodowo Demokratycznego w Warszawie, Warszawskiego Związku Postępowo-Demokratycznego oraz Związku Demokratycznego w Warszawie.

z analizy korespondencji wychodzącej z biura stronnictwa w Warszawie, które znajdowało się przy ulicy Świętokrzyskiej 34. W roku 1906, w pierwszej połowie 1907, 1908, 1910 i 1912 w adresie biura występuje nazwa SPR, zaś w latach 1907, 1909 i 1911 – PSPR. Prawdopodobnie wpływ na te zmiany, miała inwigilacja działalności stronnictwa przez carską policję, o której przypadkach szczątkowe informacje przynoszą akta stronnictwa¹³. Powstałe wątpliwości co do nazwy stronnictwa rozwieta treść deklaracji członkowskiej, w której przyszli jego sympatycy oświadcza, „że poznawszy program i dążność Polskiego Stronnictwa Polityki Realnej, zapisuję się niniejszym na członka tegoż stronnictwa”¹⁴.

Wśród założycieli PSPR wymienionych w jego statucie występują osoby w mniejszym lub większym stopniu związane z warszawskim „Słowem”. Jako pierwszy figuruje Józef August Ostrowski, ówczesny członek Rady Państwa, wchodzący w skład ścisłego grona decyzyjnego polskich ugodowców przed rokiem 1905. Od 1899 r. był on członkiem Rady Redakcyjnej warszawskiego Słowa, jako przedstawiciel kół ziemiańskich, współ finansujących ten dziennik. Z pewnością było to jedną z przyczyn późniejszego objęcia przez „Słowo” roli organu prasowego nowo powstałego stronnictwa¹⁵. Kolejny w statucie został wymieniony dr Ignacy Baranowski. Od początku lat 60 – tych XIX wieku, pełnił on funkcje wykładowcy przedmiotów medycznych na uczelniach warszawskich; Akademii Medyko – Chirurgicznej, Szkole Głównej, a następnie na uniwersytecie. Był propagatorem i organizatorem wielu instytucji społecznych. Za obronę polskości został zmuszony przez rząd rosyjski do opuszczenia katedry i emigracji na zachód Europy¹⁶. Po powrocie z emigracji, od połowy lat dziewięćdziesiątych, zaangażował się w organizację stronnictwa ugodowego na ziemiach byłego Królestwa Polskiego. W drugiej połowie ostatniego dziesięciolecia XIX wieku, w jego mieszkaniu w Warszawie odbywały się zebrania polityczne zwane potocznie „sejmem wielkim”¹⁷. Stanisław hrabia Łubieński, w którego

¹³ AMSTW, Gubernialny Urzędu ds. Stowarzyszeń i Związków, sygn. 20, k. 64.

¹⁴ Archiwum Potockich i Ostrowskich z Maluszyna, Archiwum Państwowe Łódź, rkp. 603/5, sygn. II/28, k. 50, 81, 89, 101–105, 109, 125.

¹⁵ J. Molenda, *Józef August Ostrowski*, PSB, t. 24, Wrocław 1979, s. 577–578.

¹⁶ A. Wrzosek, *Ignacy Baranowski*, PSB, t. 1, Kraków 1935, s. 277–278.

¹⁷ J. Żurawicka, *Inteligencja warszawska w końcu XIX w.*, Warszawa 1978, s. 163.

pałacu odbyło się zebranie założycielskie SPR, również wchodził w skład konsorcjum finansującego „Słowo”. Przez pewien okres wspierał on finansowo petersburski „Kraj”, przeżywający poważne problemy finansowe po wybuchu rewolucji¹⁸. Ostatnim wymienionym w dokumencie założycielem stronnictwa był Paweł Górski, pochodzący ze znanej w Królestwie rodziny Górskich z Woli Pękoszowej w powiecie radomskim. Swą pozycję wśród członków PSPR zawdzięczał prawdopodobnie działalności zmarłego w 1901 roku ojca, Konstantego znanego działacza społecznego, członka Towarzystwa Rolniczego, prezesa Warszawskiego Towarzystwa ubezpieczeń od ognia, jak również jednego z mecenasów „Słowa”¹⁹. W początkach XX wieku, Paweł Górski został zresztą wydawcą „Słowa”, zaś od 1906 roku piastował funkcję wiceprezesa Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności²⁰. Wśród założycieli stronnictwa, we wniosku z 28 marca 1906 roku, zostali wymienieni także, pominięci w statucie stowarzyszenia, inni działacze związani z warszawskim ośrodkiem ugodowym – wcześniej wymieniony redaktor naczelny „Słowa” – Mściśław Godlewski, oraz dziennikarze tego pisma Ludomir Grendyrzyński i Józef Jeziorański, a także hrabia Eustachy Dobiecki²¹.

Statut ma charakter enigmatyczny. W pierwszych artykułach bardzo ogólnie scharakteryzowano cele stronnictwa i jego działalności na ziemiach zaboru rosyjskiego. Użycie nazwy Królestwa Polskiego, wskazuje, iż ugodowcy byli zdecydowani pozostać przy promowaniu ograniczonej autonomii tych ziem w ramach cesarstwa rosyjskiego. Dalszą część dokumentu poświęcono kwestiom organizacyjnym, głównie określeniu kompetencji poszczególnych organów PSPR oraz jego oddziałom terytorialnym. Taka forma statutu miała za zadanie ochronę stronnictwa przed represjami ze strony władz carskich, bezwzględnie reagujących na tendencje separatystyczne na ziemiach polskich. Powodowało to, że program ten był całkowicie różny od zapotrzebowań społeczeństwa oczekującego zwiększenia udziału przedstawicieli lud-

¹⁸ Z. Kmieciak, *Kraj za czasów redaktorstwa Erazma Piltza*, Warszawa 1969, s. 276; Idem, *Prasa polska w rewolucji 1905–1907*, Warszawa 1980, s. 154, 161–162.

¹⁹ „Tygodnik Ilustrowany” z 6 III 1901, s. 183–184.

²⁰ Borkiewicz S., *Paweł Górski*, PSB, t. 38, Wrocław 1960, s. 451.

²¹ AMStW, Gubernialny Urzędu ds. Stowarzyszeń i Związków, sygn. 20, k. 1.

ności polskiej w sprawowaniu władzy oraz bardziej radykalnych reform społecznych. Problem ten dotyczył wszystkich polskich organizacji politycznych działających w granicach zaboru rosyjskiego. Nawet najsilniejsza do wybuchu I wojny światowej na obszarze zaboru rosyjskiego Narodowa Demokracja, przechodziła podobny kryzys programowy na przełomie pierwszego dziesięciolecia XX wieku. W przypadku PSPR – u, doprowadził on do marginalizacji znaczenia stronnictwa na scenie politycznej zaboru rosyjskiego, już w czasie wyborów do II Dumy Państwowej.

ANEKS

Statut Stowarzyszenia pod nazwą „Polskie Stronnictwo Polityki Realnej”

§ 1

Stowarzyszenie pod nazwą „Polskie Stronnictwo Polityki Realnej” jest związkiem dążącym do zapewnienia ludziom Królestwa Polskiego możliwie najlepszych warunków narodowego i kulturalnego rozwoju i postępu.

§ 2

Stowarzyszenie zakłada rozszerzenie swojej działalności na terenie całego Królestwa Polskiego. Rada i Zarząd mają swoją siedzibę w Warszawie.

§ 3

Na osiągnięcie swych zadań stowarzyszenie urządza zgromadzenie i zjazdy, odczyty, konferencje, narady, w lokalach własnych lub publicznych, wydając książki, broszury, pisma periodyczne i inne publikacje, zbiera składki i fundusze na cele publiczne, przedsięwzięcia badania, gromadzi dane statystyczne, układa memoriały i referaty i przedstawia je władzom lub instytucjom społecznym, bierze udział w akcji wyborczej, zakłada lub popiera zakładanie i rozwój instytucji pożytku publicznego.

§ 4

Stowarzyszenie posiada wszystkie prawa osoby prawnej, może nabywać, dzierżawić i alienować (wywłaszczać – z tłum. ros.), otrzymywać darowizny i zapisy, poręczać kapitały, zawierać umowy, zasięgać zobowiązania, poszukiwać i odpowiadać sądownie i w ogóle spełniać wszelkie czynności prawne w zakresie praw ogólnych

§ 5

Stowarzyszenie posiada pieczęć z napisem: „Polskie Stronnictwo Polityki Realnej”.

§ 6

Stowarzyszenie składa się z nieograniczonej liczby członków. Członkami są osoby, które zaświadczyły się z chęcią włączenie się do Stowarzyszenia i zostały przyjęte przez jeden z Komitetów miejscowych Radę Stronnictwa, z wyjątkiem osób wymienionych w art. 7 i 8, czasowych przepisów o stowarzyszeniach i związkach z dn. 4 marca 1906²².

§ 7

Członkowie Stowarzyszenia wnoszą do jego kasy coroczne składki nie mniej niż zł 5 na ręce miejscowego skarbnika.

§ 8

Członek Stowarzyszenia może wystąpić w każdym czasie podług własnego życzenia. Komitety miejscowe i miejskie, gubernialne i powiatowe jak również Zarząd Stronnictwa mają prawo wykreślić członków, działających na szkodę stronnictwa lub nie płacących obowiązkowych składek.

§ 9

Organami Stronnictwa są:

1. Miejsowe zgromadzenia członków: miejskie, gubernialne i powiatowe.
2. Miejskie, gubernialne i powiatowe Komitety,
3. Rada Przedstawicieli
4. Zarząd Stronnictwa

§ 10

Członkowie Stronnictwa zamieszkali w danym, mieście, w powiecie lub w guberni, zbierają się w miarę potrzeby, na zgromadzenia dla rozstrzygnięcia spraw wniesionych, bądź przez Zarząd Stronnictwa bądź przez Komitety miejscowe, bądź też poruszonych, przez członków Stronnictwa.

²² Artykuł 7 przepisów o stowarzyszeniach i związkach, zakazywał zawierania oraz uczestniczenia w „towarzystwach” niepełnoletnim oraz uczniom szkół niższych i średnich. Artykuł 8 obejmował podobnym zakazem pełniących służbę w wojsku; Przepisy o stowarzyszeniach i związkach, op. cit.

§ 11

Komitety miejscowe, składają się najczęściej z trzech członków, obieranych przez odpowiednie zgromadzenia i zawiadują sprawami stronnictwa w danym – (tłum. z ros.) mieście, w guberni lub w powiecie.

§ 12

Rada składa się z przedstawicieli wybranych przez Zgromadzenie miejskie, gubernialne lub powiatowe, następnie z członków Zarządu Stronnictwa i wreszcie z osób zaproszonych przez Radę z pośród członków stronnictwa. Ogólna liczba członków Rady nie może przekroczyć 45 osób.

§ 13

Do Rady Przedstawicieli należy ogólny kierunek i decyzja w sprawach dotyczących działalności Stronnictwa i wybór Zarządu Stronnictwa, zatwierdzenie regulaminów dla organów Stowarzyszenia i jego członków, uzupełnienie i zmiana Statutu Stowarzyszenia, zatwierdzenie sprawozdania rocznego, wykreślenie członków i wreszcie decydowanie spraw przekazywanych Radzie przez Komitety i Zgromadzenia miejscowe lub przez Zarząd Stronnictwa.

Posiedzenie Rady odbywać się może, najrzadziej raz na rok, pod przewodnictwem Prezesa Stronnictwa lub jednego z Vice prezesów Rada przedstawicieli zastępuje Ogólne Zgromadzenie członków Stronnictwa.

§ 14

Do sprawdzenia rachunków Stowarzyszenia, Rada Przedstawicieli wybiera corocznie Komisję Rewizyjną, złożoną z trzech członków.

§ 15

Zarząd Stronnictwa składa się z 12-tu, członków wybieranych corocznie przez Radę przedstawicieli, a mianowicie z:

- a) Prezesa Stronnictwa
- b) Dwóch Vice – Prezesów Stronnictwa
- c) Skarbnika Zarządu
- d) Sekretarza Zarządu
- e) Siedmiu członków Zarządu

§ 16

Zarząd Stronnictwa reprezentuje je we wszystkich czynnościach i stosunkach zewnętrznych. Zarząd dysponuje finansami Stowarzyszenia zawiera w jego imieniu umowy i kontrakty, wydaje pewne polecenia (upoważnienia – tłum. z ros.), dokonuje wydatków, prowadzi rachunkowość, wykonywa uchwały Rady, zwołuje posiedzenia Rady, zarządza zebrania i zjazdy członków, wydaje publikacje, wynajmuje lokale, umawia się z pracownikami i w ogóle zarządza bezpośrednio wszystkimi sprawami Stowarzyszenia w granicach Statutu oraz regulaminu zatwierdzonego przez Radę.

§ 17

W czasie zawieszenia Stowarzyszenia i niemożności zwołania posiedzenia Rady, o przeznaczeniu funduszy i innego majątku stowarzyszenia, decyduje Zarząd w ostatnim składzie.

§ 18

Założycielami Stowarzyszenia są:

- 1) Członek Rady Państwa Józef Ostrowski,
- 2) Doktor Ignacy Baranowski,
- 3) Stanisław hr. Łubieński,
- 4) Paweł Górski.

